

DİL VE EVRİM¹

Arda Denkeli
Boğaziçi Üniversitesi

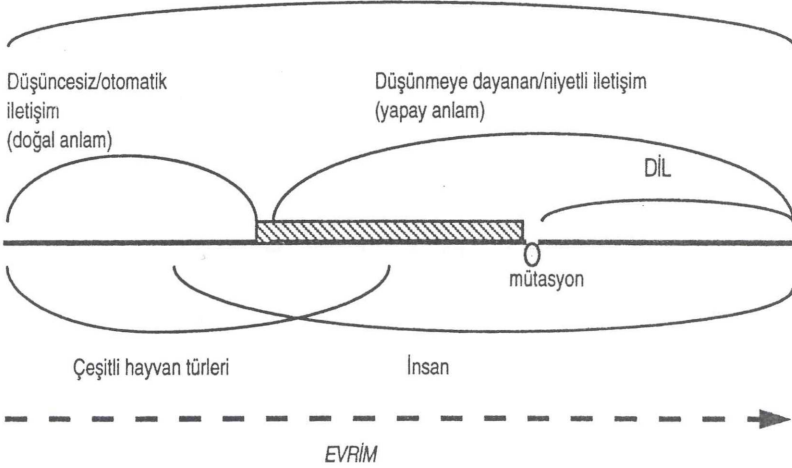
1. Bir tümcenin anlamını, bu tümceyle başkalarına iletilmesi amaçlanan düşünceden (yani bildirimden anlaşılın şeyden) yola çıkarak belirlemeye çalışan bir kuram geleneği vardır. Buna göre, öncelikle bir iletişim aracı olan dili, öznel ve içrek düşüncelerimizi başkalarına aktarabilmek için oluşturmuşuzdur. Kökenleri İlkçağ'a dayanan bu görüş İngiliz düşünürü John Locke'un yapıtında--yalın olsa da--klasik biçimine kavuşturulmuş, geçen yüzyılın sonlarından, yaklaşık yirmibeş yıl öncelerine kadar da başatlık ölçüsünde bir etki yapmıştır. Sözü edilen gelenek içinde ortaya atılan en gelişkin kuram 1988 yılında ölen Paul Grice'inkidir.

Bu geleneğin önemle vurgulanması gereken olumlu bir yönü var. "Düşünce-iletim" diye adlandıracağım bu yaklaşım, insan dillerindeki anlam olgusunu daha genel bir düzlemde iletişime bağlayarak, hem anlamı hem de dili evrimsel bir çerçeveye oturtmayı olanaklı kılıyor. İnsanlardaki iletişimin hayvanlarınkıyla ortak olan yanlarını saptayıp, birini öbürüne bağlayan evrimsel basamakları belirlemeye zemin oluşturabiliyor. Böyle bir yaklaşımın gerektirdiği bir varsayım, anlamın sentaks ve semantik yapıdan soyutlanarak düşünülebileceğidir. Bunun için, önce, dildeki tümceleri iletişimsel evrimin ancak son aşamasında geliştirilmiş olan, bu aşamaya özgü araçlar olarak kavramak gerekir. Dil, iletişim için zorunlu sayılmamalıdır. Anlam taşıyan birimler, dilsel olabilen, fakat dilsel olmaları gerekmeyen fiziksel olgular, yani genel iletişim araçları olarak düşünülen "söylenimler" biçiminde saptanmalıdır. Söylenim kavramının kapsamı tümcelerle bildirim yapmaktan, örneğin göz kırpmaya, havlamaktan kadeh kaldırmaya, tüy dikleşmesinden yüz kızarmasına kadar, iletişime yarayan her türlü aracı kapsayan geniş bir yelpazeye yayılacaktır. Bu varsayımlar bağlamı içinde görüldüğünde, bir anlam kuramı, iletilen bir düşünceyi ona araç olan söylenime bağlayan ilkeleri saptar; söylenimin nasıl olup da bir anlam taşıdığını, bu söylenimin iletmeye yaradığı düşünceye nasıl bağlandığını açıklamayı amaçlar. Anlattıklarımı bir şemayla özetleyeyim.

¹9 Mart 1994'te Hacettepe Üniversitesi Beytepe Kampüsü'nde sunduğum bu bildirin daha uzun bir versiyonu Felsefe Tartışmaları/16' da "Düşünme, Dil ve Anlam" başlığıyla yayımlanacaktır.

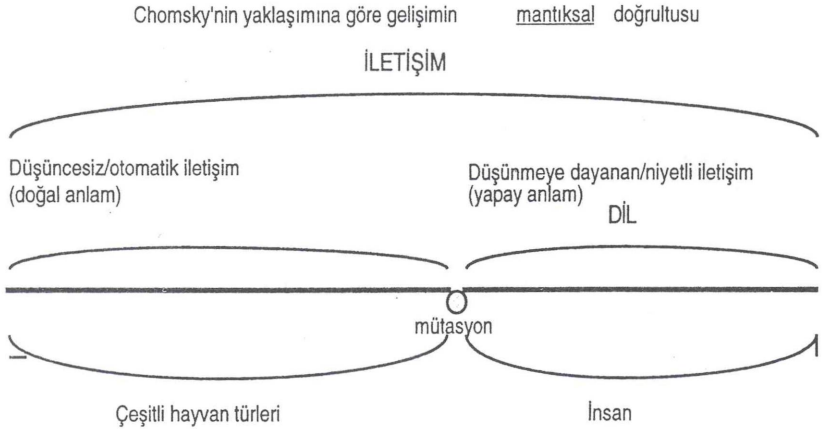
Düşünce-iletişim yaklaşımına göre gelişimin mantıksal doğrultusu

İLETİŞİM

Ana çizgilerini belirlemeye çalıştığım yaklaşım, en azından ilk bakışta, çağımızın ünlü dilbilimci ve düşünürü Noam Chomsky'nin kimi görüşleriyle taban tabana karşıt düşüyor. Chomsky, az ileride daha ayrıntıyla değineceğimiz Descartes gibi, gerçek anlamdaki dilin yalnızca insanlarda bulunduğunu, yani bunun "türe özel" bir nitelik olduğunu düşünüyor. Farklı hayvan türlerine baktığımızda, onlarda insaninkine doğru karmaşıklaşp olgunlaşan, değişik gelişmişlik düzeylerindeki dillerin varlığını gözlemleyemiyoruz. Sözcükleri kurallara uyararak bir araya getirmekle elde edilen tümcelerden oluşan dilleri bizden başka hiçbir hayvan türü ortaya koyamamış. Bu yalnızca insana özgü bir başarı. Dolayısıyla farklı türlerde bu anlamdaki dilin evrimsel aşamaları olarak değerlendirebileceğimiz düzenekler bulamıyoruz. Chomsky'nin bu öne sürdükleri, Descartes'ın ünlü Metot Üzerine Konuşma'sının 5. bölümünün son sayfalarını sanki olduğu gibi yineliyor. Yine aynı çerçeve içinde kalarak Chomsky şöyle devam ediyor: "Dil bilen bir kişi, her biri belli bir biçim ve anlam, ya da anlam potansiyeli taşıyan sonsuz sayıdaki birbirleriyle örtüşmeyen önermelerin oluşturduğu bir öbeği belirleyen kimi kural ve ilkeleri öğrenmiş durumdaki bir kişidir. En düşük zeka düzeyinde bile, bu bilginin kendine özgü kullanımı, şimdi betimlenen anlamdaki özgürlük ve yaratıcılığını korur: İnsan bir yadırgama ya da alışmamışlık duygusu duymadan sınırsız çokluktaki söylenimleri anında kavrayabilmek yetisindedir.... Eğer bu doğruysa, insan dilinin hayvan iletişim dizgelerinin evrimi olduğu konusunda kafa yormak da

boşunadır".¹ Chomsky, dil kullanma yeteneğinin "evrensel gramer" dediği ve insanların doğuştan sahip olduklarını ileri sürdüğü kimi bilgilere dayandığını düşünüyor. Onun doğuştancılık konusunda Descartes'tan ayrıldığı yer, bunların zihnimize Tanrı tarafından konulduklarını onaylamak yerine, beynimizin fiziksel yapısından kaynaklandıklarını, evrimdeki bir mütasyonun sonucu olduklarını savunuyor olması.... Chomsky türlerin evrimi kuramına karşı çıkmıyor; onun yadsıdığı şey, dilin hayvanlardan insanlara doğru bir evrim geçirmiş olduğu. Bu öğretiyile bağlantılı olarak Chomsky'nin benimsediği bir başka sav da iletişimin dilin birçok işlevinden yalnızca biri olduğudur. Ona göre dil ile, iletişim yanısıra düşünür, araştırır, toplumsal alış verişte bulunur, yaratıcı yazı yazmak gibi birçok başka şey de başarırız. İletişim dilin başlıca ya da temel işlevi olarak bile görülemez.² Örneğin dili iletişim yapmaktan çok felsefe düşünüp yazmakta kullanan insanlar vardır. Chomsky'nin yaklaşımını yukarıkine koştur bir şemayla saptamaya çalışalım:

Kanımcı tüm bu değerlendirmeler ve onların geçerlilikleri önemli bir ölçüde dil dediğimiz şeyi nasıl tanımlamak istediğimize, onun sınırlarını nereden çekmeye hazırlandığıımıza bağlı. Biraz keyfi (ve kimi düşünürlere karşı döngüsel) olmak pahasına, bir yandan dile iletişim dışında başka işlevler yükler, öbür yandan da onda görülen yapısal nitelikleri, yani morfoloji, sentaks ve semantik kuralsallık ve

¹Noam Chomsky, "Knowledge of Language", Times Literary Supplement, 15 Mayıs 1969.

²Chomsky, Reflections on Language, Temple Smith, London, 1976, ss. 69, 71.

dizgeselliği, dil için zorunlu sayarsak, Chomsky'nin istediği tanıma ulaşırız. Ben şu anki tartişma çerçevesinde Chomsky'nin varsayığı böyle bir tanımlı en azından şimdilik onaylamaya hazırım. Dolayısıyla, doğuştancılık savı dışta bırakılmak üzere, dilin yalnızca insanlara özgü olduğunu ve onlarca iletişim dışında da kullanıldığını onaylayabilirim. şimdi, bundan çıkarsanabilecek bir mantıksal sonuç, dilin kendisinin çeşitli gelişim aşamalarından geçmek anlamında bir evrim geçirmedir. Ne var ki, Chomsky'nin öne sürdüğü gibi, insan dilinin hayvan iletişim dizgelerinin bir evrimi olmadığını aynı öncüllere dayanarak öne süremezsiniz. Dili onun istediği gibi tanımlamakla tutarlı olarak, anlamın çeşitli hayvanlarda görülen iletişim dizgeleri aşamalarından sonuçtaki dilsel iletişim evresine bağlanan bir evrim sürecinden geçtiğini öne sürebiliriz. Dilin kendisi değilse bile, iletişim ve anlam, oldukça belirgin bir biçimde izlenebilen bir evrim geçiriyorlar ve sonuçta da dil aşamasına ulaşılıyor.¹ Ayrıca tarihsel olarak dilin, iletişim araçlarının geçirdiği evrimin bir ürünü olması, sağladığı zengin olanaklar dolayısıyla onun insanların yaşamında başka önemli işlevler taşımasıyla tutarlı olan bir olgu. Kuşku yok, evrimsel yaklaşım Chomsky'nin inançlarıyla uyumuyor. Ne var ki, bu yaklaşım Chomsky'nin ona karşı öne sürdüğü gerekçelerle de çelişmiyor. Sonuç olarak, şimdi savunmayı amaçladığım türdeki bir evrimsel yaklaşımın yukarıda tartiştığımız itirazlardan etkilenmediğini saptamış oluyoruz.

Burada düşünce-iletim kuramının içerikçe nasıl olduğu, ya da nasıl olması gerektiği konusuyla ilgilenmeyeceğim. Yapmak istediğim, bu yaklaşıma yöneltilen bir eleştiriye ele almak. Bunun ortaya koymaya çalıştığı şey, yukarıda belirlediğimiz varsayıma dayandırılan bir anlam kuramının, içeriği ne olursa olsun, kimi olanaksızlıklar üzerine kurulduğu. Düşünce-iletim yaklaşımının son çeyrek yüzyılda gözden düşmesinde etkili olan bu eleştiri, aslında hiç de yeni sayılmaz. Yakın geçmişte Donald Davidson tarafından yeniden gündeme getirilmiş olmasına karşın bu uslamlamayı ana çizgileriyle Descartes'ta da bulabiliyoruz. Her iki düşünür de söylenimlerin anlamlarını saptadığı varsayılan niyet veya inanç gibi düşünce içeriklerinin dilsel bir tasarım ortamı dışında varolamayacaklarını öne sürüyor. Eğer bu eleştiri geçerliyse, birinci şemadaki üzeri tarağ örtüşme alanı gibi bir şeyden söz edilemeyecek, yani Chomsky'nin modeli doğrulanmış olacak.

2. Descartes felsefesinin zihinselciliği su götürmez; bilindiği gibi bu filozof modern öznelciliğin de babası sayılır. Ona göre düşünce özdekte bağımsız bir varlık türü olarak, bütünüyle kendine özgü ölçütlerle kanıtlanıp belirlenebilen bir şeydir. Dolayısıyla bir varlığın düşüncebildiğini, yani onun bir anlđk ya da zihin olarak var olduğunu öne sürebilmek için, gövdeye veya genel anlamda fiziksellikçe

¹Bkz. Arda Denkel, "Hayvan İletişiminde Anlam", Felsefe Tartışmaları, 11, 1992, ss.82-94; "Hayvanlarda İletişim", İnsancıl, 3/28, 1993, ss. 6-8.

ilişkin ölçütlere gerek yoktur. Ancak bu, zihinsel varlığı ve onu belirleyen düşünceyi ilgilendiriyor. Fiziksel bir varlığın, örneğin bir canlının, düşünceye de sahip olup olmadığını, yani bir canlıda onun gövdesiyle etkileşen bir anlık bulunup bulunmadığını saptamak başka bir şey: Burada düşünme yetisinin fiziksel olarak tanıdığımız bir nesneyle nasıl olup da bağlantı içinde sayılabileceği, yani o gövdeyle bağlantılı bir tinin varolduğunun hangi gerekçeye dayanarak öne sürülebileceği gündeme geliyor. İşte bu sonraki amaç için Descartes gövdeye ilişkin bir özellik olan konuşma eylemini, canlı varlıkların düşünme yetisi ile donatılmış olmalarının zorunlu ve yeterli koşulu saymıştır. Bunu en az üç ayrı metinde oldukça açıklıkla dilegetiren Descartes'a göre, zekaca geri olanlar dahil, insanların tümü, sözcükleri düşüncelerini anlaşılır kılacak bir biçimde düzenleyebilirler. Oysa hiçbir hayvan, ne ölçüde iyi beslenirse beslensin, nasıl bir eğitim görürse görsün, böyle bir şeyi başaramayacaktır. Bu, onların konuşmak için gerekli olan organlarının yeterince gelişmemiş oluşundan dolayı da değildir. Saksığan ve papağanlara kimi sözcükleri söylemeyi öğretebiliyoruz; ne var ki onlar bu sözcüklerle tümceler kurmayı hiçbir zaman başaramıyorlar. Buna karşılık, konuşma organları özürü olan sağır ve dilsiz insanlar bile, ne yapıp edip düşüncelerini başkalarına iletebilecek im dizgeleri geliştiriyorlar. Bu, diyor Descartes, hayvanlardaki ussal yetinin insanlardakinden daha sınırlı olmasının değil, onlarda böyle bir yetinin hiç bulunmadığının kanıtıdır.¹ "Hayvanların bizler gibi konuşabiliyor olmamaları, bunu yerine getirecek organlarındaki bir eksiklik dolayısıyla değil, düşünce yetisine sahip bulunmamalarındandır".² "Gövde içinde sarılı ve saklı kalan düşüncenin varlığına ilişkin tek kesin belirti ve işaret sözdür".³ Böylece Descartes düşüncenin varlığı için deneysel, nesnel ve fiziksel bir ölçüt belirlemiş oluyor. Ancak ölçütü böylesine kesin bir zorunlu ve yeterli koşul biçiminde sunuyor olması, bunun--en azından günümüzün verileri ışığında--oldukça kolaylıkla çürütülebilmesine olanak veriyor. Hiçbir zaman iletişim kuramayacak ölçüde zeka özürü insanlar bulunduğu gibi, bugün, artık, sağırılar için geliştirilen

¹ Bkz. Metot Üzerine Konuşma (Türkçesi: K. Sahir Sel), Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1984, s.52-3.

² Newcastle Markisi'ne mektuptan: Bkz. Materialism and the Mind-Body Problem, David Rosenthal (der.), Prentice-Hall, New Jersey, 1971, s.22.

³ Henry Moore'a mektuptan. Bkz. a.g.y., s.24. Descartes şu iki ayrı şeyi bir arada savunuyor: (a) dil yalnızca insanların sahip oldukları bir şeydir, ve (b) düşünce yalnızca insanların sahip oldukları bir şeydir. Ona göre hem b a'yı mantıksal olarak içeriyor, hem de a b'yı gerektiriyor. Bu eşdeğerliğe (karşılıklı içerime) dayanarak Descartes a'nın doğruluğunu b'nin doğruluğuna kanıt sayıyor. Evrimsel yaklaşımın a'yı onaylamasını engelleyen bir durum yok. Bu yaklaşımın karşı çıkması gereken şey (en azından yalın düşünceye ilişkin olarak) b'nin doğruluğu olduğuna göre, evrimci görüş a'nın b'yı gerektirdiğini de yadsımak zorunda.

dili oldukça etkili bir biçimde renmiş olan şempanzeler de var.¹ Bu olgular Descartes'ın ltn deneyssel olarak rtyyor. Kaldı ki, aynı lt, gelişkin kimi bilgisayarlarla ilişkin olarak, buğun "yapay zeka" dediğimiz şeyi, gerçek zeka olarak değerlendirmeyi gerektiriyor.²

Descartes'inki gibi bir lt yumuşatıldığında çok daha gcl bir usamlama elde ediliyor. Örneğin Willard Quine ve kendisini izleyen felsefeciler, dili olmayan yaratıkların davranışlarına niyetlilik gibi düşünsel içerikler yüklediğimizde, (düşünen yaratıklar olarak) kendimizi onların yerine koymak yanılığını işlediğimizi vurgulamışlardır.³ Bu bizi Davidson'a getiriyor: ona göre, canlılara inanç ve niyet gibi düşünsel içerikler yüklemek, ancak bu yaratıkların ortaya koyduğu dilsel beceri lsnde geçerlidir ve yine ancak bu lde olumlanabilir. Dilsel davranış serimlemeyen yaratıklara bilinçlilik, niyet ya da inanç atfetmek temelden yoksun kalır, diyor Davidson. nkn eldeki deneyssel veri bu tür atıf, yorum ve bunlara dayanarak yapılacak açıklamaları temellendirmeyecek, tüm bunlar deneyce belirlenmiş olmaktan geri kalacaktır: Bir başka deyişle, aynı deneyssel veri, birbirleriyle uyuşmayan birden çok sayıdaki açıklamayı aynı lde destekleyecektir.⁴ "Dile dayanmadıkça, kimi zaman güvenle ne srebildiğimiz açıklamaların gerektirdiği ince düşünce ayrımlarını yapamayız... (rneğin,) köpek

¹Bkz. A. ve B. Gardner, "Two Way Communication with an Infant Chimpanzee", Schrier ve Stolnitz (der.), Behaviour of Non-Human Primates. Academic Press, Londra, 1970.

²Descartes'ın ne sürmek istediği şey tabii ki bunun tam tersi. O, hayvan ya da makinelerin kimi çok özelleşmiş alanlarda bizden daha üstün yetenekler serimleyebileceklerini, ancak böyle bir şeyin onların zeka ya da anlık taşıdıklarına kanıt oluşturmayacağını ne sürüyor. nkn, diyor, bu özelleşmiş alanların dışına çıkıldığında hayvan ve makinelerin yetenekleri de ortadan kalkar. İnsansa, yetenek düzeyini her durum bağlamında, değişen her koşulda gösterebilen bir yaratıktır. Ne var ki, Descartes böyle diyerek bu ayrımlı niceliksel bir lte dayandırdığından kendi düalist savını tehlikeye sokarak, zdeğiliği savunmaya oldukça uygun bir ortam hazırlamış oluyor. Örneğin teknoloji gelişir de birçok alanda (ve giderek tüm alanlarda) yetenekleri insaninkini aşan bilgisayarlar imal edilirse Descartes'ın ltne göre bunlara anlık atfetmek gerekecek. Karşımıza bizimki kadar yetenekli maymunlar getirseler bu lte göre onları da düşünen yaratıklar olarak değerlendirmek durumunda kalacağız. Descartes böyle olasılıkları "moral olarak olanaksız" diye nitelendiriyor. Tabii bu ileri sürdüğü şey mantıksal ya da deneyssel anlamdaki bir olanaksızlık olmamalı, nkn konu ettiğimiz durumda bu iki olanaksızlık türü de sözkonusu değil. Deneyssel ve mantıksal olanaksızlıklar dışında düşünülecek bir "moral olanaksızlık" kavramınınsa ne olduğu pek belli değil. Eğer Descartes bununla "böyle şeyler olamamalı" demeye getiriyorsa, felsefi açıdan doyurucu bir gereek verebilmiş olmuyor. nkn akla hemen gelecek bir soru, bunların "neden olamayacağı" olacak...

³Bkz. W.V.O. Quine, Word and Object, M.I.T. Press, Massachusetts, 1960, ss.218.

⁴Bkz. Davidson, Truth and Interpretation, Clarendon Press, Oxford, 1985, s.164. Deney verisinin herhangi bir savını olumlamamasından, onu olumladığı halde "belirlenmekten geri kalışını" (underdetermination) ayırt etmek gerekiyor. Sonraki durum aynı verinin birden çok savını eşit olarak olumlamasıyla doğuyor. Bu nedenle de böylesi bir olumlama geçerli bir deneyssel temellendirme olmuyor.

sahibinin eve olduğunu biliyor, diyoruz. Oysa bu köpek (sahibi olan) Bay Smith'in, ya da (aynı kişi olan) banka müdürünün evde olduğunu da biliyor mu?"¹

Kolayca anlaşılacağı gibi, Davidson Descartes'ın koşullarından yalnızca zorunlu olanını seçti ve onu bu kez bir yaratıkta düşüncenin varoluşuna değil, o yaratığın davranışına düşünsellik yüklenilmesine uygulayarak kullandı: daha yumuşatılmış, ancak çürütülmesi daha güç olan bir sav elde etti! Ne var ki, birini eleştirirken ortaya atılan savlar dönüp dolaşıp eleştireni de etkileyen vargılar içerebiliyor. Bu açıdan bakıldığında Davidson'un yumuşatarak güçlendirdiği koşul sorunlardan arınmış değil. Örneğin Davidson öne sürdüğünü dilsel davranışla sınırlamakla, kendini dilsel olan dışındaki hiçbir davranışın niyetli olamayacağı gibi bir görüşe bağlamış oluyor. Diyelim ki bu pürüz, niyete dayandığı ileri sürülecek şeyin "dilsellik ölçüsünde karmaşık olan davranış" biçiminde düşünülmesiyle² giderildi. Ortadan kaldırılması gereken başka bir çok güçlük varlığını hala sürdürecektir. Çünkü, bu düzeltmeyle bile, biz insanların karmaşık olmayan tüm edimlerimiz niyetsiz davranışlar olarak değerlendirilecek. Örneğin adam öldüren biri, "tetiği çekmek" gibi yapıcı yalın olan davranışına niyet yüklenemeyeceğinden suçsuz sayılacak; yani bir katil, katil sayılmayacak.. Sorunları ortadan kaldırdıkça onlara yenileri ekleniyor; Davidson'un koşulu, saçma sonuçlar içeriyor.. Peki bütün bunlar bir yana, değindiğimiz bu pürüzlerin ötesinde, koşulun yakalamayı başardığı doğru bir şey de yok mu? Eğer varsa, bu doğruluğa yaklaşmak amacıyla, geri kalan güçlükleri de bir bir gidermeye çalışacağım. Davidson eleştirisinin gerçek gücünü ortaya çıkararak bunun düşünce-iletim yaklaşımını etkilemediğini göstermek istiyorum.

Belki de Davidson'un öne sürdüklerini davranış türlerine değil, kimi türdeki yaratıkların kimi davranışlarına uygulamak gerekiyor. Çünkü düşünen canlılar olan bizlerin, birbirimizde görüp niyetli olarak yorumladığımız davranışların birçoğu hem dilsel değil, hem de yalın. Üstelik dil-dışı davranışlarla yaptığımız iletişim de,

¹Bkz. a.g.y., s.163. Aynı kaynakta Davidson yukarıdakini tamamlayan ikinci bir uslamlama daha kuruyor. Bu ikincisi, düşünen bir yaratık olabilmek için başka bir yaratığın dilini yorumlayabiliyor, anlayabiliyor olmanın gerektiğini öne sürüyor. İletişim için başka canlılara düşünce atfedebilmek gerekeceğine göre, bunu gerçekleştirebilmek için o canlıların dillerini yorumlayabilir durumda olmak, yani bir dili kullanabiliyor olmak gerekir, diyor Davidson. Ne var ki, böyle bir savı onaylamak için önce Davidson'un kendi kuramını varsaymak gerekiyor. Aynı nedenle, kendisinin uslamlamasını onaylamak için ilk önce düşünce-iletim yaklaşımını yadsımak gerekeceğine göre, burada evrimsel yaklaşımı tehdit eden bir şey yok. Kuşkusuz Davidson'un bu savları da düşünce-iletimi yadsıyor ama, bunu bir varsayım olarak yaptığına göre, içinde kullanıldığı argümanı döngüsel kıldığından burada daha ayrıntıyla tartışılmayı gerektirmiyor.

²Davidson buna pek yatkın görünmüyor. Bkz. a.g.y., s.164.

yaşamımızda oldukça önemli bir yer ve işlev taşıyor. Bakışlarımız, yüz ve gövde hareketlerimiz, ses tonumuz, başkalarına yönelik duygu, niyet ve düşüncelerimizi aktarmakta bizlere oldukça güçlü olanaklar sağlıyor. Telefon konuşmalarında kimilerimizin bulduğu kuruluk ve eksiklik, işte bu kanallardan yararlanamamak yüzünden.. Davidson'un savlarını olduğu gibi onaylayanlar, yaşamın tüm bu yönüne de sırt çevirmek zorunda kalacaklar. Demek ki eleştiri daha da yumuşatılarak, dilsel davranışın varlığı, eylemi yapan canlının düşünebilen bir yaratık olmasına zorunlu koşul kılınmalı. Düşünceye dayandığını söyleyebilmek için her bir eylemin dilsel olmasını gerektirmek yerine, ancak dilsel eylem üretebilen yaratıkların sorumluluk taşıyabilecek, düşünen ve kendisi seçerek eyleyebilen varlıklar oldukları ileri sürülmeli; böylesi yaratıkların öbür eylemleri de, geçerli durumlarda, niyetlilikle nitelenebilir kılınmalı.

Burada daha önce Chomsky'nin eleştirilerine ilişkin olarak ele aldığımız kimi sorular yeniden gündeme geliyor. O aşamada birer varsayım olarak onaylayabileceğimi belirttiğim kimi savların aslında bir eleştiri süzgecinden geçirilmeleri gerek. Önce, bir iletişim araçları dizgesini diller arasına koyabilmek için onun ne ölçüde karmaşık olmasını bekleyeceğimiz sorgulanmalı. Örneğin hayvanlarda sıkça rastlanan ilkel imleme dizgeleri dil olarak görülecek mi, yoksa dil denilen şeyin en az insanınki düzeyinde karmaşık bir dizge olması mı beklenecek?¹ Önceki seçeneğe olumlu bakmak Davidson'un amacıyla çelişir. Oysa, Descartes ve Chomsky'nin de savdukları sonraki seçeneğin içerdiği birçok güçlük var. Önce, dile ölçüt olarak niye insanlarınkini kullanıldığını sormak gerek. Çünkü böyle bir gerekçelendirme verilmedikçe, Davidson'un uslamlaması insan dışındaki canlılara düşünce atfetmeyi keyfi bir biçimde engellemiş olur. Ayrıca aynı dili kullandıkları söylenen insanlar arasında, serimlenen dilsel davranışın karmaşıklığı açısından büyük farklar bulunur. Bir edebiyatçının dili kullanışıyla bir çobanın arasında derin nitelik ve nicelik ayrılıkları vardır. Aranılan karmaşıklık düzeyi bunların hangisininkindir? İşitme özürülülerin imleri diller arasına kabul edilecekse, şempanzelerin başarıları ne olacaktır? Bir kez bu yol tutulunca, Descartes'a sorun olan şeyler Davidson'un başını da ağrıtmaya başlıyor.

Ölçütü saptamaya çalışırken doğan bu sorunlar giderilse bile, yine onlarla ilgili ve bu kez bilmeve ilişkin olan (epistemolojik) sorunlar güçlük yaratmayı sürdürecekleler. Düzeltilmiş biçimiyle Davidson'un zorunlu koşulu artık olsa olsa hangi yaratığın düşünceye dayanan davranışlarda bulunabildiğini saptıyor; yoksa hangi davranışın niyetli olduğunu göstermiyor. Böyle bir şeyi başaramadığımı az önce gördük. Gelgelelim, düşünebilen bir yaratığın her eyleminin düşünceye

¹Bu ayrıma ilişkin Bkz. Jonathan Bennett, "Thoughtful Brutes", APA Proceedings and Addresses, Cilt 62, 1988.

dayandığı da öne sürülemez. Örneğin biz insanların her hareketimiz niyetli değildir; birçok şeyi kendiliğinden yapar, üzerinde düşünmeyiz bile. Yüzümüze yapışan sineği kovalar, kaşınır, uykuda döner, çevreye boş bakışlar atar, ya da refleks hareketler yaparken aynı şeyleri hayvanların da yapılarından çok farklı bir konumda değildir.

Tüm bunların ötesinde, deneysel gerekçeler bir yana, davranışında hiçbir karmaşıklık gözlemlenmeyen bir yaratığın, (buna rağmen) düşünen bir yaratık olması da çelişik bir şey değil. Dolayısıyla böylesi durumlar bizim onları bilebilirliğimiz dışında olanaklı olabilirler. Kısacası Davidson'un savı, bilgilimsel bir uslamla olarak da, amacına ulaşmaktan geri kalıyor. Ayrıca, ortaya düşüncenin neden gelişkin ve karmaşık bir davranış gerektirdiğinin tatminkar bir açıklaması konmadığı sürece, olgusal açıdan da bu savların bir kesinliği ya da bağlayıcılığı olamayacaktır. Kuramsal bir temellendirme olarak, böyle bir şeyin dilsel davranışı zorunlu kıldığı, çünkü düşünmenin ancak bir dil kullanılarak gerçekleşebildiğini öne sürmek isteyenler çıkabilir. Ancak bir "düşünce dilinin" gerekliliğini savunan bu oldukça aşırı iddialı savı, Descartes-Davidson yaklaşımıyla karıştırmamak gerek. Bu filozoflar dilin varlığını düşünceyi yürütebilmek için zorunlu olan bir araç konumunda değil, düşüncenin varlığının bir belirtisi sayıyorlar. Onların yaklaşımları içinde dilsel davranış, bir yaratığın belli bir karmaşıklık düzeyiyle başa çıkabiliyor olmasının kanıtı yerine geçiyor. Örneğin, düşünmenin neden karmaşık bir davranış gerektirdiğini açıklamak için, Davidson niyet ve inançların dil kullanımını da zorunlu kılan, ortak neden durumundaki kimi temel zihinsel işlevlere dayandıkları gibi, daha az iddialı bir görüşle yetinebilir. Nasıl yapılacağı bir yana, düşünselliğin neden ancak dilsel olandan çıkarsanabildiği gösterilmedikçe, ölçütün neden özellikle bu tür davranış düzeyinde seçildiği de tatmin edici bir gerekçeden yoksun kalacaktır.¹

3. Düşünce-iletim yaklaşımına karşı Descartes ve Davidson'un getirdikleri eleştirileri değerlendirmeye olanak veren bir ortam, henüz konuşma çağına girmemiş bebeklerin bakıcılarıyla kurdukları iletişimsel ilişkilerle belirleniyor. Bir yaşına yeni ulaşmış çocukların yetişkinlerinki ölçüsünde karmaşık inanç ve niyetlere dayanan davranış biçimleri serimlemedikleri doğrudur. Yine de bu aşamadaki çocukların bakıcılarıyla yoğun bir dil-dışı iletişimsel alış veriş içinde olduklarını da gözden kaçırmamalıyız. Dil-dışı iletişim, yetişkinlerin de dil yanısıra sıklıkla kullandıkları bir biliş aktarım kanalı. İğnç olan şeyse, dilsellik öncesindeki küçüklerin dil-dışı iletişimde serimledikleri davranış karmaşıklığının yetişkinlerinkine oldukça yakın, kimi durumlarda da eşit, oluşu. Deneysel

¹Bkz Colin McGinn, The Character of Mind, The University Press, Oxford, 1982, s.75-6.

ruhbilimcilerin gözlemlerine bakılırsa, ısrar, olumsuz tepki, rica, haz ifadesi vb. serimlemeler için küçükler yetişkinlerinkiyle aynı ses tonu ve vurgulama biçimlerini kullanıyorlar. Yine bunun gibi, söylenimlere eşlik eden, parmakla gösterme, arama, belirli cisimleri ellerle evirip çevirme, reddetme davranışı, iyiniyet, kırgınlık gibi tutumları serimleyen davranış tipleri de yetişkinlerinkiyle sıkı bir koşutluk içinde.

Davidson' u izleyenler burada sayılanlara karşı çıkacaktır. Örnek olarak gösterilen eylemlerin hiç de karmaşık olmadığını, dil-öncesindeki çocukların--kimi hayvanların yaptığına benzer bir biçimde--yetişkinlerde gördükleri davranış biçimlerini öykünüyor, yani taklit ediyor olabileceklerini öne süreceklerdir.¹ Böyle düşünen birine göre, dil öncesi çocuklarla yetişkinler arasındaki önemli fark, dilsel davranışı yalnızca yetişkinlerin serimlemeleridir; dolayısıyla da çocuklar ve hayvanlar değil, ancak yetişkin insanlar düşünebiliyor olmalıdır.

Bu tepki, iletişimsel söylenimin niteliklerini, bağlamını ve önceki başka bağlamlarda ortaya konmuş davranışlarla olan ilişkilerini, olduğu gibi gözardı ediyor.² Bir canlı, örneğin bir çocuk, kimi belli durumlarda öylesine uygun ve tutarlı bir davranış ortaya koyabilir ki, kendiliğinde pek de karmaşık olmayan bu eylem birimi, bağlamlarıyla olan ilişki bütünü içinde düşünüldüğünde, niyetlilik dışındaki tüm yorumları geçersiz kılacak incelikli bir seçimin belirtisi olabilir. Üstelik bağlama ilişkin olarak ortaya konan bunun gibi bir "uyarlama esnekliği", kimilerine göre "niyetliliğin tek belirgin kanıtıdır".³ Bu yol izlenerek, dilsel davranışı olmayan kimi canlıların da niyetli iletişimsel eylemlerde buldukları öne sürülebilir.

Konuşma çağı öncesindeki çocuklara ilişkin olarak Descartes' in durumu belli bir sıkıntı içeriyor. Çünkü hem dilin varlığını düşünce için zorunlu bir belirti sayar, hem de bunu insanı hayvandan ayıran kesin bir ölçüt olarak görürseniz, henüz konuşma çağına girmemiş çocukları zihni olmayan makinalar gibi değerlendirip hayvanlarla aynı kefeye koymak sonucuyla karşı karşıya kalırsınız. Böyle bir sonuçta tam bir kuramsal felaket gibi duruyor: Bir yandan aynı yaratığın önce hayvanken sonra, yani büyüdükçe, tür değiştirerek insanlaştığını, yani önce zihinden yoksunken daha sonra bir anlık kazandığını öne sürmeyi gerektiriyor, öte yandan da, Descartes için büyük bir önem taşıyan doğuştan düşünceler kuramını olanaksız

¹Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, s.54 ile karşılaştırınız.

²Bkz. J. Ryan, "Early Language Development", M.A.K. Richards (der.) *The Integration of a Child Into a Social World*, The University Press, Cambridge, 1974, s.202. Davidson bu eleştiriyi öngörüyor: bkz. *a.g.y.*, s.159.

³Bennett, *a.g.y.*, s.203.

kılıyor. Sanırım burada Descartes için tek çıkar yol, dilsel becerinin çocukların (baştan beri sahip oldukları) anlıklarında bir potansiyel yetenek biçiminde varolduğunu, ve bu yeteneğin zaman içinde uyarımlarla aktüelleştiğini öne sürmek. Bu filozof çocukların dilegetiremediği doğuştan düşünceler için de buna benzer bir açıklamaya başvurmuştur. Bilindiği gibi, böyle bir manevraya yanıt olarak, Locke, doğuştan potansiyelimiz olmayan hiçbir şeyi hiçbir zaman başaramayacağımıza, yani yapamayacağımız bir şeyi zaten yapamayacağımıza göre, Descartes'ın bu potansiyelci görüşü açısından, insanların bilip düşündüğü hiçbir şeyin sonradan öğrenilmiş sayılamayacağını vurgulamıştır.¹ Böylece Locke Descartes felsefesinin içerdiği bir saçma sonucu ortaya koymayı amaçlıyor.

Davidson'un uslamlamasına ilişkin, tartışmak istediğim bir nokta daha var. Onun söylediği gibi, eldeki deneysel verinin davranışı niyetlerle açıklamayı belirlemekten geri kalması için, yapılan niyet yüklemi içinde alabildiğince ince ayrımlar bulunması gerek. Çünkü bir yaratığa ne ölçüde ince ayrımlı bir düşünce atfedilirse, eldeki veri o ölçüde çok sayıda almaşık açıklamayı olumlar. Uslamlamanın görünürdeki gücünün önemli bir kaynağı da zaten bu noktadan başka bir şey değil. Oysa bir köpekten söz ederek, sahibinin evde olduğunun farkındaymış gibi davranıyor dediğimizde, onun aynı zamanda bay Smith'in ve dolayısıyla bir banka müdürünün de evde olduğuna inandığını öne sürmüyoruz. Dilsel davranışı olmayan yaratıklara yalnızca yalın düşünceler atfettiğimiz ölçüde, Davidson'un eleştirisi de geçerliliğini yitirmiyor mu?

Kanımcı artık Descartes-Davidson doğrultusundaki bir eleştirinin gerçek gücünün nerede bulunduğu, onun neyi olanaksızlaştırdığı belirginleşti. Dilsel davranışı zorunlu koşul sayan bir eleştiri, aslında ne düşüncenin kendisi, ne de düşündüğü söylenen yaratıklar için geçerli. Bu zorunlu koşulun nitelediği şey, karmaşık olan düşünce ve buna sahip olduğu öne sürülebilecek yaratıklar. Uslamlamanın asıl gücü, karmaşık ve incelikli düşünceyi ancak ve ancak dilsel davranışa ve onu serimleyen yaratıklara yükleyebiliriz, deyişinde. Sanırım, bu noktayı onaylamak zorundayız. Ne var ki, onayladığımız bu şey, düşünce-iletim yaklaşımına herhangi bir tehdit oluşturmadığı gibi, evrimsel bir kuramı da engellemiyor. Karmaşık düşüncenin yalnızca dil kullanan insanlarda varolabildiğini, buna karşılık tıpkı bizim çocuklarımız gibi, birçok türdeki hayvanın da, oluşturdukları yalın düşünceleri birbirlerine iletebildiklerini, bir sorunla karşılaşmadan öne sürebilmek durumundayız.

¹ Deneme, I. Kitap, 1, v; ayrıca bkz.vi-xii.

4. Evrimsel bir anlam kuramının doğru olabilmesi için düşünce, dili olmayan yaratıklarda da bulunuyor olması gerekiyor. Yalnız bir düşünsel düzey söz konusu olduğu zaman bu koşulun karşılanabileceğini savunarak evrimsel yaklaşımın olanaklılığını korumaya çalıştım. Böyle bir kuram, dildeki anlamlılığa benzer bir şeyin dil-öncesi canlılarca yaratıldığını göstererek, uzlaşım ve dilsel yapının adım adım bu anlamlılıktan türediklerini ortaya koymayı amaçlıyor. Belki değişik türlerde farklı karmaşıklık düzeylerindeki dilsel yapılar gözlemlemiyoruz ama, son basamağını dilselliğin oluşturduğu, giderek karmaşıklaşan bir iletişim düzenekleri yelpazesi ile karşı karşıyayız. Sözü ettiğimiz dil-öncesi anlamlılık, dil-öncesi düşüncelerin kimi uzlaşım-dışı söylenimlerle iletilebiliyor olmasına bağlı. Böyle bir şey olanaklı değilse, dil gibi son derece karmaşık bir anlamsal ve davranışsal yapının ansızın insan türünde ortaya çıkışı, temeli davranışa dayanan evrimsel bir açıklamadan yoksun kalır. Burada Chomsky'ye katılmak pek zor; tüm bu değişimi tek bir mütasyonla gerekçelendiremeyiz. Bu düşünürü izleyecek olursak, hayvanlardaki daha ilkel iletişim biçimleriyle bağlantıları kurulamayan ve gelişim çizgisi (filojenisi) izlenemeyen bu dil dediğimiz dizgenin birden bire beliriş, bir tür mucize gibi durmaya başlar.

İlginç olan bir şey, bu bağlamdaki düşünceleri Chomsky'ninkilere uymadığı halde, Davidson'un uslamamasının sonuçta bu doğuştancı öğretinin ekmeğine yağ sürüyor olması. Bu açılardan Davidson'un yaklaşımının Chomsky'ninkinden oldukça farklı olduğunu vurgulamak gerekiyor. Sonraki düşünürün doğuştancı savları Davidson'un davranışçılığa belli yakınlıkları olan tutumuyla karşıtlık içindedir. Yine de, eğer Descartes ve Davidson'un ileri sürdükleri sav doğru olup düşünme dilsel davranışı zorunlu kılıyor olsaydı, hem dilin hem de düşünmenin insanla birlikte, birden bire ortaya çıktığını onaylamak gerekir, bu iki üstün nitelik yalnızca insanın doğasına özgü sayılmış olurlardı. Dil ve düşünme, koşullara uyarlama gereği karşısında gelişim düzeyleri birbirini izleyen türlerin dereceli bir süreç içinde kurup oluşturdukları düzenek ve yetilerin ürünleri olarak kavranamazdı. Bunun Descartes'a nasıl yarayacağı belli: Yalnızca insanların dilleri vardır, çünkü düşünce, yani zihin, yalnızca insanlarda bulunur, bu her üçü de birbirlerini gerektiren şeylerdir, diyecek. Böylece Descartes'ın savunduğu, ve kendisinden sonraki, Lamettrie gibi kimi düşünürlerin kuvvetle karşı çıktıkları bir görüşe, insanın hayvanlardan kökten farklı olduğu savına dönülmüş olacak. Ben işte bu savın, belirgin özdekçi yönler taşıyan Davidson'un felsefesine, yarar yerine tutarsızlık getirdiği kanısındayım.